

Korunk 1927 Március

A magyar-zsidó asszimiláció regénye

Ligeti Ernő

Mintegy hétszámra tartó dunai utazás úgy hat ránk ez a nyugodt, méreteiben is hatalmasnak ígérkező regény. Két part között, hol itt, hol ott köt ki a hajó, hogy terheket rakjon le avagy új terheket rakjon fel, vagy tán csak könnyű sziesztára csalogat, hogy szétnézzünk magunk körül, hova is kerültünk igazán? Még messze tőlünk az út célja. Lehet, hogy parttalan tengerbe torkoll. Lehet, hogy mint a mi Dunajáráhajóink, csak a delta beömléséig visz el és ott oly magasra iszaposodott homoktorlaszokra talál, hogy kénytelen visszafordulni. Még nem érkeztünk el a „Vaskapu” megszűkülő sziklapadjai közé sem, amelyek derűs tájakra szokott járművünket félelmetes összeroppanással fenyegetik. Távolba tünedező smaragdzöld vegetáció integet felénk és sütkérezve, a fedélzeten megérezzük a nagy vizek öntudatát. Útközben értek már némi kalamitások. De hősünk két testes kötet végén még csak tizenhét éves és illik hozzá a süvölvény optimizmusa. Ámde ha a jelek nem csalnak, lesznek még oly viharok, az elemek olyan tánca, hogy valamennyiünk szíve fájdul belé.

Mire Bondy Zsigmond fiatal úr elérkezik a számára elképzelhető legbüszkébb révbe, a bankvezér párnázott ajtója mögé Hatvany Lajos regénye alighanem hat kötetbe duzzadva tárja elénk egy polgári pálya makacs felfelé ivelését. Valahogy úgy startolunk, hogy nem riadunk vissza a további kötetektől. Amióta megszoktuk, hogy egy Joyce Ulisszese közel ezer sűrű oldalon ne nyújtson mást, mint egyetlen nap történetét, amikor Proust tizenhat kötetben az elveszett ifjuság emlékeit keresgéli, araikor ismét a nagy regények szomjuságát érezzük, mert csak ezek tudják megközelíteni azt a kimeríthetetlen sok mindent, ami a legszürkébb emberrel is megtörténik és feljegyzésre érdemes, Bondy Zsigmond három generáció gyökérszálaiba fogódzó életéről íródó mű nem látszik bőbeszédűnek. Nines kizárva, hogy valaki egy szép napon nem regényt, hanem egy egész enciklopédiát ír össze a maga vagy valaki más létezéséről és elmúlásáról és mindezt már természetesnek fogjuk találni.

Hatvany Lajos könyve azonban más tekintetekben is érdekességet ígér. Felveti a zsidóságnak a magyarságba való áthasonulása kérdését. E témakörből ismerünk, épen napjainkban néhány írói megnyilatkozást. Erdős Renée; a maga kolportázs regényeiben, Biró Lajos nem egy írásában, Földi Mihály a „Halasi Hirsch fiuban”, kissé metafizikai dimenziókba emelve — és a kisebb, sőt parányi csillagok Csermely Gyulától Ujváry Péterig, programmszerűen mélyednek el a zsidó-magyar problémában, hogy azután a „csakazértis” asszimiláció vagy a „csakazértis” cionizmus szirtfokára tűzék ki lobogóikat. Keresztény írók sem tudnak szó nélkül elmenni a politikailag annyira divatosvá vált kérdés mellett, de meg kell állapítani, hogy irodalmunkban ily szélesen, az átéltségnek ily vehemens áradatával a zsidó pszichológia tudásának ekkora felkészültségével és a minden áron végére járniakarás ekkora mohóságával ily sorsotjelentő és életformát betöltő elszántsággal még senki sem nyulott a magyar-zsidó asszimilálódás ügyének szövedékéhez. Bondy Simon, dédnagyapa 1790 körül szivárog be Magyarországra és ma 1927 évet írunk. A mai magyar zsidónak meg kell keresni apját, nagyapját, dédnagyapját, ükapját, szét kell turni a háta mögött álló egész nemzetségi dzsungelt, hogy tisztán láthassuk őt, nemcsak mint generációk eredményét, hanem mint a sok vízben megfürdött és sok tűzben megacélozott zsidó generációk eredményét is. Hatvany époszt akar, száz esztendő kalandos történelmi életfolyamatát, és nem remeg vissza a gondolattól, hogy az ország pénzeszsákján ülő tőkearisztokrata álarcát lerántsa, hogy felénk tüzeljen a bátyus Simon zsidó, aki százharminc év előtt néma vágyakozással ágaskodott be a kerítések mögül a gazdagok lakomájára. Hatvany Lajos szomorú époszt indított útnak és csak a külső kerete a diadalmas, a nemzeti Iliász, belső története alighanem megtorpanásokhoz vezet. Hangja már az első részben is gyakorta elégikus és szerzője minden magára erőszakolt tárgyilagossága ellenére is megmegcsukló és alélt. Mégis: éposz, hősköltemény, egy furcsa nép története.

*

Nem tudjuk eléggé hangsúlyozni: egy nagy regénynek még csak a bevezető kötetei fekszenek asztalunkon. Csak a mű előljáró beszédéből kapunk néhány célzást arra nézve, hogy mi fog történni Zsigával majd az életben. De a regény, monumentális felépítése, az állásfák látható nagyarányúsága, a mustármag teljes érzékeltetése, amelynek már magában, kellene rejtenie a készülő növény minden színét, ízét és sajátját, a hazulról hozott karakter, amely íme, két kulturának a szintézise és amely meg sem változhatik, legfeljebb belőle új élet cselekmények folyhatnak, elmélete sejtetik a kétségtelen összeütközést és rámutatnak a parányi résre, amely a repedések örök természete szerint csak tágulni és mélyülni fog. Hogy Bondy Zsigmondot két oldalról fenyegetik a hullámok és hogy ifjúsága aranyéveibe is felszívódott egy egészen különleges méreg, amely száz százalékos „magyar” regényhősöktől mindig idegen marad, mind olyan momentumok, amelyek egyik-másik kritikust arra készítették, hogy a regény politikai

konzekvenciáit már most vonják le. Jellemző erre, hogy Hatvany könyve megjelenése után felzugott rögvest a budapesti, fajvédelmi” kritika Milotay Istvánál és Dóczi Jenővel az élén. „*A magyar zsidóság leveti az álarcát*

— írja Milotay Hatvany könyvével kapcsolatosan — és a maga igazi énjével és igazi arcvonásaival lép a nyilvánosság elé”. A

fajvédő kritika hajlandó azonnal „magyar nyelvű jidis irodalomnak” nevezni a szerző könyvét, mert történetesen Hatvany Lajos ahhoz a témához nyult hozzá, amit legjobban ismert. De ha Hatvany Lajos Buda halálát írta volna meg, akkor is azt mondták volna, mert a mai hivatalos kritika a

a priori,

készen adott politikai ítéletekkel dolgozik. A kritikusok sok vonatkozásban alátámasztják szegény kis Zsigácska csalódásait, mert hiszen a csalódások nedveiket majdnem minden esetben a környező világ

a priori

ítéletekből veszik. A szerzőnek azonban nincs szüksége, hogy a regényből kiolvasható belső igazságot a cselszövő műítészek azonnal rajta próbálják ki, mert magasabb esztétikai szemszögből: amit írt, mégis csak „Regény” és nem pamflet. A művet kell nézni függetlenül a szerző magánszemélyétől, nem pedig elsődleges fontosságúnak venni a hozzátapadó és belőle deriválható politikai meggondolásokat.

*

De mert a kritikusok minden áron Hatvany faji hova tartozandóságával foglalkoznak és ki szeretnék sütni épen a szóban forgó regény alapján, hogy, zsidó regényíró csak zsidó regényt írhat, magyart soha és jobb, ha „leveti álarcát és magáról ír”, kikényszeríti belőlünk, hogy e rosszhiszemű állításnak ellentmondjunk. Abban teljesen igazuk van, hogy a különböző Bondy figurák cserepein keresztül Hatvany Lajos testi egyéniségét szimatolják. Minden írásmű lírai alkotás, írójának egyetlen életformája és így bók a szerzőre, ha elismerik, hogy mást nyujtott, mint lektürt, annál sokkal komolyabban, nem kitaláltat, hanem az önmagát kereső személyiség igaz tükrét. De e kritikusok elfelejtik, hogy ha e faji teoriát következetesen akarják keresztül vinni, szemrehányással kell fordulniok például Kosztolányi Dezső felé, mert a Véres költőben magyar ember léte a római császárság lelkét kereste. Vajjon mit szólnának e kritikusok, ha a görögök visszautasítanák Herceg Fe

renc

Bizáncát, mert magyar ember léte az ő témáikhoz nyult. Ez érveléssel a zsidóknak ki kellene kérniök, hogy az olasz Michelangelo megcsinálta a zsidó Mózes, Lessing a bölcs Náthánt.

Vajjon minő jögon rajzolta meg Jókai

az Uj földes ur asszimiláns Anckerschmildtjét, amikor magyar volt és így nem ismerhette a német ember rekeszizmának rejtett titkait. És végezetül, honnan veszik maguknak a merészséget a fajvédő regényírók, hogy zsidók lelki világát rajzolják meg akkor, amikor eltiltják,

hogy magyar kultúrában felnőtt zsidók a magyar ember karakterét irodalmilag feldolgozhassák. Ilyen démonikus kritikai szempontokkal szemben jóízű embernek nehéz vitába szállania. Ha nincs asszimiláció, Herceg Ferencnek, az asszimilálódott svábnak nem lett volna szabad megírni a Gyurkovics lányokat és az Ocskay Brigadérost és a legjobb esetben is meg kellett volna maradnia a Hét svábnál. És a zsidó származású Sik Sándor sohasem írhatott volna keresztény verseket. Sőt Petőfit is meg lehetett volna akadályozni e címen, hogy magyarul írjon, mert a szerb ember írjon szerbeknek.

Jakob Wassermann a németeknek kétségtelenül egyik legnagyobb elbeszélője, zsidó író, de egyben a németiség legszebb regényeit írta meg. Kaspar Hauser az ő Parcival-tipus, megrendíthetetlenül „német” könyv. Ugyanakkor írt zsidó témájú regényeket is. „Mein Weg als Deutscher und Jude” című könyvében fejezi ki azt a szintézist, amely felé törekszik: új közös teremtő tevékenységre egyesíteni a németiséget és a zsidóságot. *Ugyanazt a szintézist csinálta meg Hatvany Lajos a magyar irodalomban is.*

Történeti magyar témák mindig izgatták. Petőfi, Ady lelki világát kevesen ismerik jobban mint ő. Nyílegyenes folytatása annak az asszimiláns magyar zsidó íróknak, akik első soraiban a zamatos nyelvű Á

gay

Adolf és a balladaköltő Kiss József állanak. Akik között is külön szikrázó fényű Kohinor Bródy Sándor. Dóci Jenőre nem hivatkozhatunk, mert még szürke magyarsággal sem tud írni, de azt Milotay sem tagadhatja, hogy hajlékony, szép stílusát mégis csak Bródytól kapta, hiszen az ő hús- és idegstilusa óta írnak a magyar nyelvterületeken ily zengzetesen és mégis pompás magyarsággal az emberek. Még jó, hogy megengedik, hogy magyarul írhasson, azon a nyelven, amelynek évtizedeken keresztül mégis csak Simonyi Zsigmond volt a legfőbb őre. Hatvany Lajos könyve nagy nyereség az irodalom számára és százszor is: a

magyar

irodalom számára. Nyelve gazdag, pallérozott magyar nyelv. Hatvany hajdani játékos nyelvi melizmái ma lehiggadtak. Nincs egyetlen kifejezése sem, amely kirívóan hatna. Bő, teli mondatai egyenletesen váltják egymást, a megértés kétségtelenül *kitűnő korfestő.*

Minden alakja él és pedig nem díszleteiben, hanem lényegileg. Finom, árnyalatokra kész stílusa megpuhítja egyik másik alakjának ellenszenves vonásait, amelyeket nem titkol el, mert semmi sincs távolabb tőle, mint a kendőző idealizmus. Alakjaihoz meleg vonzódás fűzi, de gyöngeségeiket nem hajlandó megbocsájtani. Szemmel láthatólag pontos felvételekre törekszik és hogy a kellő képet kihangsúlyozza, tetézi a szót, itt-ott talán ökonomiátlanul is. Kerül minden drámaiságot; megfékezi líraiságát is; az elindított hajó menetsebességét egy pillanatra sem gyorsítja, sem lassítja. Ha mégis fel-fel buzog líraisága, úgy a megbántott hazafiság csöndes, rezignált sohajait érezzük. Regényének meséje zavar

talán

halad előre, mint egy jól kavicsozott országúton a kilométerkövek. Írói világnézetének szinte dogmatikus tétele a világosság. Regényében hiába keresünk olyan sorok alatt huzódó földalatti csatornákat, amelyek elejtett szavakat fejezetek mulva kapcsolnak össze. Ami volt, az elmúlt, azon

tul
vagyunk. Ki látott még olyan hajót, amely folytonosan vissza fusson? Ha vannak is emberei
életében szakadékok, ki vannak béelve, nagyon nagyon — legalább is e két első kötetben nem
ütig meg magukat. A lélekanalízis mérő onját nem szívesen ereszti mélyre, mert ott talán
homályban, sejtésben maradnak tárgyak és ő csak a nap kellő megvilágítása melletti tud nézni.
Óvatos író, bevált, jól megta
nult
módszerekkel. A tiszteletre méltó műgond erényei ékesítik és ha volna egy, rendes, elfogulatlan
akadémia, úgy e mű valóságai kívánczna a megjutalmazásra. Becsületes könyv.

„Az élet nem talál ki kerek meséket.´ Mint az élet, amelynek minden egyes napja belenyulik a
holnapba, regénysorozatommak minden egyes kötete belenyulik a következőbe. „Rendben van.”
De e mozgás kissé statikus és bár a hajó folytonosan előre halad, de mégis, az az érzésünk
láttára e pontos regulázásnak, mintha állanának.

Nem lehetetlen, hogy ez érzésünk annak a körülménynek tudható be, hogy még nem látjuk elég
tisztán magunk előtt a mű kompozícióját. Vajjon Bondy Zsigmond életfolyását tekinti a szerző a
legfontosabbnak és mindent ami körülötte van, csak háttérnek, aláfestő momentumnak. Vagy a
Zsiga hármas élettagoltsága csak vezető szólam, amely alászinezi három generáció
orchestrális felépítését. Mindez akkor válik el, ha az egész mű a kezünkben lesz, egyelőre
bekell érnünk azzal, amit kaptunk. Nem panaszkodhatunk. Korrajzban már is példás és
köszönetet kiharcoló ajándék. Kaptunk néhány felejthetetlen, bravuros készséggel megírt
jelenetet. Néhány klasszikusan megírt figurát. Ötszáz és egynéhány oldalt már beutaztunk, de
érdeklődésünk nem lankadt, ajzott idegekkel várjuk az oeuvre újabb részleteit. (*Kolozsvár*)

* *Hatvany Lajos*: Urak és emberek; Zsiga a családban. Génius Kiadás Budapest, 1927.